

RECENZIO

Komlós Katalin

RÉGI SZÉP IDŐK

Frank Tibor: Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2020

Néhány évvel ezelőtt a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság szokásos őszi tudományos konferenciájának központi témája a következő volt: „Hivatások és műkedvelők. A zenélés intézményesülése Magyarországon a középkortól napjainkig”. A konferencia második napjának nyitó előadását Frank Tibor történész tartotta, rendkívül érdekes és különleges címmel: *Aranykor. Egy zenei szalon a 19. század végén*. Az előadás a nevezett „szalont”, Adler Mihályné Goldstein Vilma (1860–1934) zongoraművésznő rezidenciáját mutatta be, rengeteg érdekes részlettel világítva meg annak zenei életét, kapcsolatait, eseményeit. A szalon rendszeres vendégei közé tartozott Koessler János, Hubay Jenő, Popper Dávid, Dohnányi Ernő, később a fiatal Weiner Leó és Molnár Antal is. Engem nagyon megfogott ez az előadás, olyan érzékletesen idézte fel egy letűnt kor értékeit, kulturális atmoszféráját. (Talán nem indiszkréción megjegyezni, hogy Goldstein Vilma a Széchenyi-díjas Frank professzor dédnagyanja volt.)

Ez az előadás természetesen csak egy epizód volt Frank Tibor imponálóan gazdag tudástárából és dokumentumkészletéből, amely az európai szalonkultúrával kapcsolatos sok évtizedes kutatásainak háttérét adja. Szerencsénkre most könyv formájában is megosztja velünk ezt a letűnt világot, amelynek minden részletét oly közelről ismeri. A késő 18. századtól a kora 20. századig tartó, „kibővített” 19. századba kalauzol, elsősorban Párizs, London, Bécs, Berlin, és Pest, illetve Budapest arisztokrata és polgári szalonjaiba. Célját így fogalmazza meg könyve Előszavában:

Utazásunk a 18. és különösen a 19. század Európájában arra szánt igyekezet, hogy e korszakok magyar viszonyait összevethessük mindazzal, ami az egykorú nagyvilágban, Európában történt, amire az egykorú nagyvilág már képes volt. Ez a komparáció hasznos tanulságokkal jár: megmutatja a kapcsolatokat, a hatásokat, a párhuzamokat, a hasonlóságokat, a világhoz képesti fejlődést, az egymásról kialakított képet. A szalonvilág nemzetközi világ, legmagasabb szintereit a társadalom, a társas lét, a művelődés, a művészet kapcsolai fogják össze és tartják együtt. Fogták, tartották.

Igen, sajnos múlt időben.

Hektikus, zavaros, eldurvult, fenyegetésekkel terhes mai világunkban egyszerűen gyógyír még olvasni is olyan időkről, amikor a művelt emberek összefártak, rendszeresen véleményyt és eszmét cseréltek, közösen muzsikáltak, irodalmi és

művészeti élményeket osztottak meg egymással. Az 1880-as évek Párizsában olyan szalonvendégek nevével találkozunk, mint Munkácsy Mihály vagy Hubay Jenő; Bécsben Hugo von Hofmannstahl, és Henrik Ibsen mellett a költő Grillparzer, a festő Moritz von Schwind tűnik fel; Berlin szalonjai a korábbi időkben olyan irodalmi nagyságokkal büszkélkedhettek, mint Friedrich Schlegel, Jean Paul vagy éppen Heinrich Heine.

A gondos felépítésű könyvben „Az Osztrák–Magyar Monarchia és a modern európai kultúra” címmel egy bevezető fejezet előzi meg az áttekintés törzsanyagát, a földrajzi/nemzeti alfejezetekre osztott főrészt, amelyet „Nemzetközi szalonkultúra” néven foglal össze a szerző. Szinte természetes, hogy a körkép Párizsból, a szalonkultúra és a művelt *conversation* hazájából indul ki. Bemutatja a szalonokat kialakító és működtető nevezetes hölgyek koszorúját, a *salonnière* kultúr- és művelődéstörténetben betöltött oly fontos szerepét. „A francia asszony szellemesebb minden más asszonynál, szellemével dominálja, összetartja körét, kiegyenlíti a különböző társaságok egyénei között levő differenciákat, vezeti a társalgást, megszelídíti a sokszor felingerült kedélyeket, azáltal hogy mindenkinek tud valami kellemeset mondani” – írja 1880-as évekbeli párizsi jegyzeteiben a nemesi származású, fiatalon elhunyt író és színházi ember, Justh Zsigmond. Párizs szalonjaiban egyébként a művészetek közül a festészet, képzőművészet játszotta a főszerepet, bár Edmond de Polignac hercegné szalonja, ahol Debussy is gyakran megfordult, a kortárs zene egyik központjának számított.

Más világba visznek London szalonjai, ahol a 18. század közepe táján az Elizabeth Montagu irányításával kialakult *Blue Stockings Society* (*Kékharisnya Társaság*) vitte a vezető szerepet, elsősorban az irodalmi szalonok körében. A viktoriánus kor legismertebb brit *salonnière*-je, Mary Gladstone, a liberális miniszterelnök, William Ewart Gladstone lánya ezzel szemben a zenére helyezte a súlyt az összejövetelein. Csütörtök délelőtti, „reggeli”-nek nevezett fogadásain a kezdeti élénk és változatos beszélgetést általában muzsikálás, afféle házi hangverseny váltotta fel.

Bécs zenei hagyományai természetesen páratlanok az európai kultúrtörténetben: a Frank-féle *Szalonvilág* itt olyan előzményekre tekinthet vissza, mint az elsősorban a Beethoven-életrajzokból ismert Lichnowsky herceg, Lobkowitz herceg, Razumovszkij gróf és a főnemesség számos más (részben magyar!) tagjának arisztokrata szalonjaihoz kapcsolódó legendás koncertek, estélyek, bemutató előadások sora. Könyvünk későbbi időszakokkal foglalkozó ismertetéseiben prominens szerepet kap a Bécs belvárosában ma is álló Todesco-ház, valamint a Bécs és London közti diplomáciai viszonyok vizsgálata. (Ebben a szakaszban kissé aránytalannak tűnik Henry de Worms osztrák–angol politikus és Gróf Friedrich Ferdinand von Beust kancellár kapcsolatának hosszas, inkább politikatörténetbe, mint szalontörténetbe illő részletezése, szinte *excursus* jelleggel. Hasonlóan kevésbé illeszkedik a fő gondolatmenetbe Apponyi Rudolf gróf londoni osztrák nagykövet szerepének a magyar vonatkozásai miatt sem érdektelen boncolása, ami azonban a diplomácia-történet, és nem a kultúrtörténet lapjaira kívánkozik.)

Egy rövid berlini körkép után a szerző a magyar társasági életet, Pest, illetve Budapest szalonvilágát veszi szemügyre. „A szalonélet a régi Magyarországon több

gyökérből táplálkozott. Hátterében egyfelől a 19. századi, főként a reformkori magyar asztaltársaságok (kaszinók) arisztokrata-nemesi-katonatiszti hagyománya, másfelől a házimuzsika rendje húzódott meg” – vezeti be Frank Tibor a fejezetet. Természetes, hogy Liszt Ferenc személyisége központi szerepet kap ebben az áttekintésben. (A könyv címlapján a Liszttel kapcsolatos egykorú illusztrációs anyag jól ismert darabjának – Liszt Ferenc hangversenyt ad I. Ferenc József és a császári család tagjai előtt egy Bösendorfer-zongorán – reprodukciója látható.) Részletesen foglalkozik a fejezet a Jókai családjához kapcsolódó „Epreskert” elsősorban írókat és művészeket (Herczeg Ferenc, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza) vonzó körével, valamint Wohl Janka és Stefánia írónők szalonjával, amelyet Arany János és Liszt Ferenc, később Trefort Ágoston, Zichy Géza gróf, és Hubay Jenő látogatásai emeltek az átlag fölé.

Kifejezetten zenei szalont tartott Adlerné Goldstein Vilma, és nem utolsósorban a legendás hegedűművész és közéleti ember, Hubay Jenő. Feleségével, Czebrián Róza grófnővel adott zenei estélyein maga Horthy kormányzó is gyakori vendég volt. A Margit rakparti palotában tartott zenei programokról így írt egy egykorú sajtóorgánom:

Fél öttől hatig tart a koncert, azután a vendégek elvonulnak a szalónokba, csoportokba verődve, tárgyalnak mindenről, művészetről, társaságról, politikáról, divatról, aktuális eseményekről. Teáscsésze a kezükben, inasok hordják körül a szendvicseket, süteményeket és – a házigazdák mindenkinél ott vannak, mindenről személyesen gondoskodnak.¹

A lebombázott egykori Hubay-palota helyén épült Hotel Victoria szomszédos termeinek felújításával ma itt ismét zeneszalon működik: a Hubay Jenő Zeneterem fogadja a kamaramuzsika híveit.

„Bartók Béla és a szalónok” címmel külön alfejezet foglalkozik a társasági embernek éppen nem mondható Bartók ilyen irányú kapcsolataival. Ezek közül az Arányi-szalon vasárnapi kamaramuzsikálásai különösen fontossá váltak Bartók pályája szempontjából: az egyik Arányi nővér, a kitűnő hegedűs Jelly később Bartók kamarapartnerre, hegedű-zongora szonátáinak a címzettje lett. Talán még fontosabb szerepet játszott a magyar zene és művelődés történetében a századforduló pesti szalonvilágának nagyasszonya, Gruberné Schlesinger (később Sándor) Emma, aki tehetségével, műveltségével és kapcsolataival Bartók mellett Dohnányi és Kodály zeneszerzői fejlődésére is döntő hatással volt.

A polgári szalónok kétségtelenül legfontosabb tárgya, mondhatni „státuszszimbóluma” a zongora, ezért Frank Tibor nem véletlenül szentel neki saját fejezetet a kötet vége felé. A „jó házból való úrilányok” emez instrumentuma már Jane Austin könyveinek társasági életében centrális szerepet kap; ha a szerző a nyelvújítás előtti magyar irodalomból választott volna példákat, akkor „klavír”-ról olvashatnánk, lévén a „zongora” a nyelvújítás későbbi terminusa. Így is kedves verskoszorút kapunk „A zongora a magyar költészetben” címmel, Kosztolányi, József Attila, Ady verseiből idézve fel a zongora hol andalító, hol vihart kavaráó hangjainak a poézisét.

1 Siklós Ferenc: „Zenedélután a Hubay palotában”, *Tükör* 1933/2., 60.

A zongora mellett a régi szalonélet még egy jellegzetes objektuma kap figyelmet Frank Tibor könyvében, méghozzá a szerző kutatásainak és dokumentumfeltárásainak egyik nevezetes mellékága: a névjegykártya. A polgári etikett és illemkódex pontosan definiálta a névjegykártyák típusait, használatuknak mint udvariassági és kommunikációs eszközöknek a mikéntjét, funkcióját: mindezekről részletesen tájékozódhat az olvasó, megcsodálva Kossuth Lajos eredeti névkártyájának a hasonmását. Igencsak letűnt világnak látszik mindez a drótposta és az okostelefon korszakában.

Igazi nosztalgiaélmény ismerkedni ezzel a könyvvel, amely olvasmányos, élvezetes, de ugyanakkor forrásait és jegyzetanyagát tekintve a legmagasabb tudományos igényeknek is eleget tesz. Frank Tibor olvasottsága, szakirodalom-ismerete bámulatosan széles körű, bármilyen nyelvű forrásról legyen is szó. Könyve Utószavában így vall:

[Ez a könyv] egy valaha életerős kultúra rajzát nyújtja, egészen annak fokozatos megszűnéséig-átalakulásáig. Megértve ezeknek az utaknak a szükségyszerűségét, a szerző természetesen örül a kultúra hihetetlen arányú kiszélesedésének, eltömegesedésének, demokratizálódásának, mégsem titkolhatja azt a távolságtartó megértéssel elegyes nosztalgiát, amivel a 19. század művelődésének világára tekint vissza.

Azt hiszem az olvasó pontosan ugyanígy érez.